

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΦΟΡΕΙΑ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Ιωάννα Κραουνάκη

ΌΤΑΝ ΤΑ ΑΡΧΑΙΑ ΛΙΜΑΝΙΑ ΖΩΝΤΑΝΕΥΟΥΝ

ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

ΕΦΟΡΕΙΑ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ

Προϊσταμένη: Δρ Αγγελική Γ. Σίμωσι

Εκπαιδευτικά προγράμματα

Συντελεστές

Κείμενο - Επιλογή φωτογραφιών: Ιωάννα Κραουνάκη, Αρχαιολόγος της Εφορείας
Εναλίων Αρχαιοτήτων

Επιμέλεια φωτογραφιών: Πέτρος Βεζυρτζής, Φωτογράφος της Εφορείας Εναλίων
Αρχαιοτήτων

Σχεδιασμός - Επιμέλεια παραγωγής: Citronio | www.citronio.gr

Έκδοση: Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων

Copyright 2013: Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων

Διον. Αρεοπαγίτου & Ερεχθείου 59 | 11742 | Αθήνα
τηλ.210 9235 105 | fax 210 9235707 | eeaa@culture.gr

Πρόλογος

προϊσταμένης της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων

Η ιδέα του βιβλίου «Όταν τα λιμάνια ζωντανεύουν» προέκυψε από την αγάπη μου για τα αρχαία λιμάνια, αφού και τα ερευνητικά μου ενδιαφέροντα συνδέονται άμεσα με το θέμα αυτό.

Στα πρώτα χρόνια της θητείας μου στην Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων μου δόθηκε η μοναδική ευκαιρία να την εκπροσωπήσω στην υποβρύχια αρχαιολογική έρευνα που πραγματοποιήθηκε σε συνεργασία με τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή στον «κλειστό» πολεμικό λιμένα της Θάσου. Η έρευνα αυτή αποτέλεσε το αντικείμενο των μεταπτυχιακών σπουδών μου στο Πανεπιστήμιο *Aix-En-Provence* της Γαλλίας.

Αργότερα, αντικείμενο της διδακτορικής μου διατριβής θα γίνει ένα ακόμα λιμάνι, εκείνο της αρχαίας Σάμου, μέσα σε ένα ευρύτερο ερευνητικό πλαίσιο με θέμα τα λιμάνια και τα νεώρια. Η αρχαιολογική ερμηνεία του ερευνητικού αυτού ζητήματος με απασχόλησε για πολλές δεκαετίες.

Σήμερα, νομίζω ότι πολλά ερωτήματα όπως η χρήση και η διάρθρωση των αρχαίων λιμένων έχουν απαντηθεί. Σε αυτό βοήθησαν ιδιαίτερα οι συστηματικές ανασκαφές που έφεραν στο φως νέα στοιχεία.

Το παρόν έντυπο επιμελήθηκε η αρχαιολόγος της Εφορείας μας αγαπητή συνάδελφος Ιωάννα Κραουνάκη.

Δρ. Α. Γ. Σίμωνι
Προϊσταμένη της Ε.Ε.Α.

Πρόλογος

αρχαιολόγου της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων

Είναι γνωστό πως τα παιδιά, επειδή είναι ευαίσθητα και αγνά, έχουν φυσική κλίση προς όλες τις μορφές καλλιτεχνικής έκφρασης –όπως τη ζωγραφική, τη μουσική, το χορό, το θέατρο, τη λογοτεχνία... Γι' αυτό, λοιπόν, κι εγώ επέλεξα να μεταφέρω τις πληροφορίες για τα αρχαία λιμάνια μέσα από μια φανταστική ιστορία. Το θέμα του εκπαιδευτικού εντύπου το επέλεξε η Προϊσταμένη της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων Δρ. Αγγελική Γ. Σίμωσι.

Το παρόν έντυπο έχει ως στόχο να δώσει στα παιδιά μια ζωντανή εικόνα του παρελθόντος, καθώς και σκηνές καθημερινότητας, που παραμένουν ίδιες από τότε μέχρι σήμερα. Σε αυτό το βιβλίο, δεν θα αναφερθώ ούτε σε μετρήσεις ως προς τις διαστάσεις των πλοίων, ούτε θα δώσω αρχαιολογική περιγραφή στις εικόνες, ούτε με ενδιαφέρει να επικεντρωθώ στο ζήτημα της χρονολόγησης. Φιλοδοξώ να διατηρήσω απλό ύφος σε ολόκληρο το κείμενο και να μεταφέρω την ατμόσφαιρα που επικρατούσε στα λιμάνια εκείνα τα χρόνια μέσα από την αφήγηση μιας δύτριας αρχαιολόγου, της Αγγελικής.

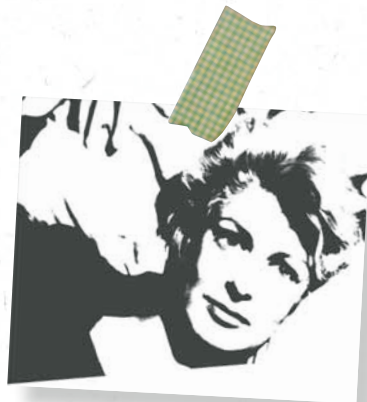
Στο τέλος του εντύπου ακολουθούν τα Παραρτήματα I έως III. Στο Παράρτημα I παρατίθενται οι περιγραφές της μικρής Μαρίνας για τα εμπορικά και πολεμικά λιμάνια και οι ζωγραφίες του Νικόλα. Το Παράρτημα II αποτελεί τα φύλλα εργασίας, που χωρίζονται σε ερωτήσεις και δημιουργικές προτάσεις ασκήσεων. Οι ερωτήσεις θα ελεγχθούν από τα παιδιά ως προς την παρατηρητικότητα, τη μνήμη και την κατανόηση του κειμένου, ενώ οι ασκήσεις θα τα παρακινήσουν να εκφραστούν δημιουργικά μέσα από την προτεινόμενη δραστηριότητα κάθε φορά. Τέλος, ακολουθεί το Γλωσσάρι, στο Παράρτημα III, όπου αναφέρονται πιο ειδικές πληροφορίες και εξηγούνται όροι.

Το είδος της παιδικής αρχαιολογικής λογοτεχνίας, στην οποία θα μπορούσε να καταταχθεί το πρώτο μου βιβλίο με τίτλο «Η εποχή μας τότε λεγόταν σήμερα», και στην οποία ανήκει και το παρόν έντυπο, πιστεύω ότι πλησιάζει μικρούς και μεγάλους ευκολότερα, επειδή αφυπνίζει το συναίσθημα.

Ιωάννα Κραουνάκη

Όταν τα αρχαία Λιμάνια ζωντανεύουν

Αφιερωμένο στην εμπνεύστρια και δημιουργό των Εκπαιδευτικών Προγραμμάτων, Μελίνα Μερκούρη, που διετέλεσε Υπουργός Πολιτισμού στα τέλη του περασμένου αιώνα. Ακόμα η φωνή της στο τραγούδι του Μάνου Χατζηδάκη «Τα παιδιά του Πειραιά», που αναφέρεται στο μεγαλύτερο λιμάνι της χώρας, είναι χαραγμένη στην καρδιά μας και αντηχεί σε Ευρώπη και Αμερική διαλαλώντας μια ελεύθερη ψυχή.

Εισαγωγή

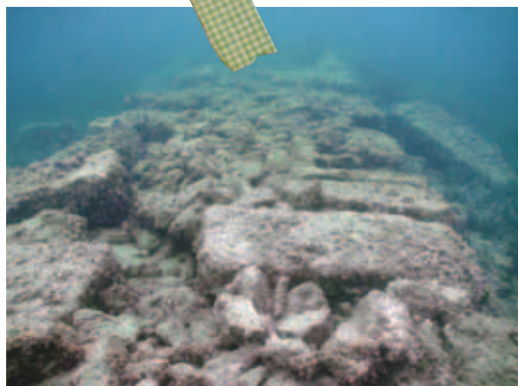
Η θάλασσα χώριζε τις ηπείρους και τους πρωτόγονους πολιτισμούς, μέχρι που ο άνθρωπος επινόησε τρόπους για να τη διασχίσει. Στην αρχή ξεκίνησε με ένα μονόξυλο, το οποίο σιγά-σιγά εξελίχθηκε σε πλοίο. Από τότε η θάλασσα έγινε το μέσον ανταλλαγής όχι μόνο εντόπιων προϊόντων αλλά και επικοινωνίας ιδεών και πολιτισμών.

Η ανάπτυξη της ναυσιπλοΐας στον ελλαδικό χώρο από πολύ νωρίς οφείλεται κυρίως στη γεωμορφολογία της. Όπως μπορούμε να διαπιστώσουμε πολύ εύκολα κοιτάζοντας τον πολιτικό χάρτη της Ελλάδας, πολύ κοντά στην παράκτια ζώνη βρίσκονται διάσπαρτα νησιά, τα οποία επίσης δεν είναι σε μεγάλη απόσταση το ένα από το άλλο. Συνεπώς, τα πρώτα πλοία, που είχαν απλή μορφή και έμοιαζαν με σχεδίες, μπορούσαν να διασχίσουν μικρές αποστάσεις.

Τα προϊστορικά πλοία, ελαφριά και απλά στην κατασκευή, άραζαν στις αμμουδιές κλειστών όρμων, που τα

Προϊστορικός όρμος

Λιθορριπή, Μόλυβος Μυτιλήνης

βραχίονες. Εκτός, όμως, από τα σταθερά ευρήματα, αρκετά λεπτομερή εικόνα των μινωικών λιμανιών αντλούμε και από μια τοιχογραφία της εποχής: τη γνωστή μικρογραφική ζωφόρο από το Ακρωτήρι της Σαντορίνης.

Καθώς προχωράμε μέσα στους αιώνες οι τεχνικές εξελίσσονται... Γι' αυτό, λοιπόν, και τα πλοία της κλασικής εποχής –εμπορικά και πολεμικά– απαιτούν πιο μελετημένες λιμενικές εγκαταστάσεις, δηλαδή κατασκευές από ογκόλιθους που θεμελιώνονταν στο βυθό. Την εποχή αυτή οι εμπορικές συναλλαγές δίνουν και παίρνουν, και στις αποβάθρες των λιμανιών σμίγουν τα προϊόντα της ελληνικής γης με εκείνα της Ανατολής και της Δύσης. Μαζί, όμως, με τηνπραμάτεια ταξιδεύουν ήθη και έθιμα.

Τα λιμάνια γίνονται η αγκαλιά των ναυτικών και τις νύχτες οι φάροι φωτίζουν τα όνειρά τους. Στις αποβάθρες των λιμανιών της πατρίδας τους, οι αγαπημένοι τους πότε τους αποχαιρετούν με καημό, πότε τους καλωσορίζουν με χαρά και γλέντια που κρατούν ως το πρωί.

Κατασκευή με ογκόλιθους, Μήθυμνα Μυτιλήνης

Στο Λιμάνι της Πάρου

Ήταν μια μέρα ζεστή του Ιουλίου με θάλασσα γυαλί και μια ελαφριά αύρα, ίσα που σου στέγνωνε τον ιδρώτα από το μέτωπο.

Ο μπάρμπα Κωνσταντής είχε βγει βόλτα από νωρίς με τα δυο του εγγόνια, τον Νικόλα και τη Μαρίνα. Όλοι μαζί είχαν πάρει εδώ και ώρα το δρόμο προς το λιμάνι της Παροικιάς, για να βρουν ένα απόμερο μέρος να ψαρέψουν.

Πριν φτάσουν στο λιμάνι έκαναν μια στάση στην Εκατονταπυλιανή, να ανάψουν ένα κερί στην Παναγία τη Δεομένη, που κάποιος είχε πει πως κάποτε την είχε δει να δακρύζει. Τα παιδιά, καθώς άναβαν το κερί τους, έκαναν την προσευχή τους, που και για τα δυο ήταν κοινή: *Να γυρίσει με το καλό ο πατέρας τους, που ήταν ναυτικός, από τα λιμάνια της Ανατολής, για να τα κλείσει στην αγκαλιά του και να τα γεμίσει φιλιά.*

Η λαχτάρα των παιδιών να ξαναδούν τον αγαπημένο τους πατέρα θα ήταν και στην αρχαιότητα ίδια όπως και σήμερα. Μόνο που τότε δεν θα παρακαλούσαν την Παναγία και τον Άη-Νικόλα, αλλά τον Δία και τον Ποσειδώνα.

Όταν με τα πολλά έφτασαν στο λιμάνι, αφού ο παππούς χαιρέτισε τους ψαράδες που τους ήξερε έναν-έναν από παιδιά, παρήγγειλε να τους κρατήσουν φρέσκα ψάρια για το μεσημεριανό φαγητό. Αν η ψαριά δεν πήγαινε καλά, θα έμεναν νηστικοί!

Ο γύρος του νησιού στα αρχαία και στα νέα

Καθώς δεν έβρισκαν μέρος να κάτσουν στο λιμάνι της Παροικιάς, και μία και ο παππούς τους είχε υποσχεθεί να τους δείξει παράκτια το νησί τους, αποφάσισαν να συνεχίσουν τη βόλτα τους. Αφού πρώτα πήγαν από νότια προς ανατολικά, έφτασαν τελικά στην αγαπημένη τους παραλία, τη Σάντα Μαρία, που βρισκόταν στο βόρειο τμήμα του νησιού.

Αρχικά πέρασαν από την Αλυκή, όπου μάζευαν το αλάτι. Μετά συνάντησαν το μισογκρεμισμένο οικισμό του Άγιου Μύρωνα με τα εγκαταλελειμμένα

Εικόνα από Αλυκές

αρχαία και ύστερα το Πυργί με τα ηφαιστειογενή πετρώματα και το προϊστορικό νεκροταφείο. Έπειτα, συνέχισαν τη διαδρομή τους προς τον Δρυό και είδαν τις βαθιές παράλληλες χαραγματιές στον αρχαίο βράχο, που ήταν, λέει, κατάλοιπα αρχαίων νεωρίων. Από εκεί προχώρησαν προς την παραλία του Φάραγγα, με τη χρυσή άμμο και τα σμαραγδένια νερά, πέρασαν και από την Πούντα, με τα beach bars και την εκκωφαντική μουσική, και κατέληξαν στη Σάντα Μαρία.

Στη Σάντα Μαρία

Η παραλία είχε πάρει το όνομά της από την εκκλησία της Παναγιάς που κάποτε βρισκόταν εκεί, μα τώρα δεν υπάρχει πια. Ήταν ακόμα πολύ νωρίς, παρόλο το ταξίδι τους στο νησί, και δεν υπήρχε ψυχή. Ωστόσο η άμμος ήταν καυτή, αλλά τα παιδιά βιάστηκαν να βγάλουν τα παπούτσιά τους για να περπατήσουν ξυπόλυτα!

Ο παππούς έπιασε μια σκιά κάτω από ένα αρμυρίκι, έβαλε στα παιδιά αντηλιακό και καπέλα, και τα άφησε να χαρούν τη θάλασσα. Αφού πρώτα έπεσαν στο νερό για να δροσιστούν, κάθισαν έπειτα στην παραλία και άρχισαν να φτιάχνουν χάρτινα καράβια, που τα άφηναν να τα πάρει το κύμα, όπως τους είχε μάθει ο παππούς. Εκείνος ετοίμασε τις πετονιές του, κάθισε σε ένα μικρό βραχάκι στην ακρογιαλιά κι άρχισε να δοκιμάζει την τύχη του στα ψάρια του γιαλού.

Σκεφτόταν πως η τέχνη του ψαρέματος ήταν πανάρχαια, αφού χάλκινα αγκίστρια είχε δει σε πολλές ανασκαφές της Πάρου. Πετονιά νάιλον, βέβαια, δεν υπήρχε τότε, αλλά θα χρησιμοποιούσαν κάποιο άλλο ανθεκτικό νήμα από οργανική ύλη, από φοίνικα, ίσως, ή από πλεγμένο λινό ή αλογότριχα... Οι αρχαίοι, όμως, ψάρευαν και με κιούρτο, ένα συρμάτινο κλουβί, που αφού βάζανε πρώτα μέσα δολώματα το έριχναν ύστερα στο βυθό.

Ο μπάρμπα Κωνσταντής, καθώς ψάρευε, σιγομουρμούριζε διάφορα τραγούδια και αναπολούσε τα μακρινά ταξίδια της ζωής του. Στο νου του ήρθε έντονα η εικόνα εκείνης της αιώρας στη σκιά μιας φοινικιάς, σύμβολο μιας ανέμελης ζωής.

Τότε από μακριά φάνηκε να πλησιάζει μια νεαρή κοπέλα, ηλιοκαμένη, τυλιγμένη σε ένα πο-

Οστείνα αγκίστρια

Κιούρτος

λύχρωμο παρεό και φορτωμένη σαν λιμενεργάτης, η Αγγελική.

Σαν καπετάνιος ο κυρ Κωσταντής, σε κάποιο ταξίδι του, είχε αράξει για μέρες στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας... Εικόνα από εκείνο το ταξίδι του θύμιζε και η κοπέλα που ερχόταν από μακριά, γιατί έμοιαζε με εκείνες τις όμορφες μελαμπές Αιγύπτειες που συνήθιζαν να ντύνονται με χρωματιστά υφάσματα.

Αλεξάνδρεια

Η Αγγελική αφού κατασκίνησε σ' ένα δεντράκι παραδίπλα, ξεδίπλωσε από την τσάντα της μία μαύρη λαστιχένια φόρμα και τύλιξε μ' αυτήν σφιχτά το κορμί της. Η παρουσία της έγινε γρήγορα αντιληπτή και από τα δύο παιδιά, που σταμάτησαν πια να παίζουν και την κοιτούσαν να ντύνεται. Για μια στιγμή νόμιζαν ότι θα ντυνόταν γάτα, όπως ντύθηκε και η Μαρίνα τις περασμένες Απόκριες. Της έλειπε, όμως, η ουρά. Μήπως την είδες πουθενά;

Φόρεσε από πάνω ένα τζάκετ, συνδεδεμένο με ένα κυλινδρικό αντικείμενο που έμοιαζε με μικρό πύραυλο και ήταν στερεωμένο στην πλάτη. Στα απορημένα μάτια των παιδιών η μυστηριώδης γυναίκα έσπασε τη σιωπή της και τους είπε πως από εκεί θα έπαιρνε τον αέρα της, όταν θα βυθιζόταν στο νερό. Τα λάστιχα που κρέμονταν και έμοιαζαν με χταπόδια κουβαλούσαν την πυξίδα της κι άλλα όργανα απαραίτητα σε μια κατάδυση. Στο τέλος, φόρεσε μια ζώνη με μολυβένια βαρίδια, μάσκα και βτραχοπέδιλα. Αυτά ήταν τα μόνα που αναγνώρισαν εύκολα ο Νικόλας και η Μαρίνα, γιατί είχαν και αυτοί, για να βλέπουν το βυθό και να μαζεύουν περιέργα κοχύλια και πέτρες.

Τους εξήγησε ότι ήταν δύτρια-αρχαιολόγος από την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων (Διεύθυνση της ενάλιας αρχαιολογίας του Υπουργείου Πολιτισμού) και ενδιαφερόταν για την ανακάλυψη και τη διάσωση των αρχαίων λιμανιών και των σχετικών κατασκευών στην Πάρο, αλλά και στα γειτονικά νησιά.

Όταν κρέμασε στο λαιμό της τον ταβλά του σχεδιαστή με το αδιάσταλτο χαρτί κι ένα μολύβι φάμπερ, τα παιδιά ζήλησαν, γιατί ήθελαν κι αυτά να φτιάξουν ζωγραφιές μέσα στο νερό με τις ξυλομπογιές τους.

Η Αγγελική, χωρίς να χάσει ώρα, βούτηξε στη θάλασσα και χάθηκε στον ορίζοντα και στα βαθιά νερά. Αμέσως, τα δυο παιδιά ζήτησαν από τον παππού να τους μάθει να καταδύονται στο νερό, για να μπορούν κι αυτά να ζωγραφίσουν το βυθό. Εκείνος, αφού χαμογέλασε, τους υποσχέθηκε ότι με την πρώτη ευκαιρία θα τους πήγαινε να μάθουν στο καταδυτικό κέντρο του νησιού.

Με χαρτί και μολύβι στο βυθό

Η προϊστορική Πάρος

Όταν βγήκε η Αγγελική, άρχισε να τους μιλάει για τα αρχαία της Πάρου που βρίσκονται στη θάλασσα, αλλά και τα αρχαία της λιμάνια.

Εκτός από την Παροικιά, και η Νάουσα ήταν κάποτε σπουδαίο λιμάνι, που το βοηθούσε ιδιαίτερα ο προσανατολισμός και η διαμόρφωσή του.

Η Πάρος ήταν σημαντικό κέντρο από τα Μινωικά ακόμα χρόνια, από όπου προέρχεται και το αρχαίο της όνομα, Μινώα. Το ίδιο πιθανόν να ισχύει και για το σημερινό όνομα του κεντρικού λιμανιού της, της Παροικιάς, μιας και ήταν κι αυτό μάλλον παροικία των Μινωιτών.

Αν δεις, πάντως, στο χάρτη, η Πάρος βρίσκεται στο κέντρο των Κυκλάδων και σε ευθεία γραμμή με την Κρήτη.

- Και πού ήταν τα λιμάνια των προϊστορικών Κυκλαδιτών; ρώτησαν τα παιδιά.

- Οι φυσικοί όρμοι ήταν τα λιμάνια των προϊστορικών ανθρώπων. Εκεί άραζαν τα ελαφριά τους πλοία, στην αμμουδιά ή σε πρόχειρες ξύλινες προβλήτες, απάντησε η Αγγελική. Παρόλ' αυτά, συνέχισε, έχουν αποκαλυφθεί προβλήτες από την προϊστορική εποχή, που είναι από λιθορριπές, δηλαδή ογκόλιθους στοιβαγμένους τον έναν πάνω στον άλλο. Μπορούμε να τις φανταστούμε σαν κι αυτές που φτιάχνουμε και σήμερα πρόχειρα, για να δέσουμε τα μικρά σκάφη.

Οι αρχαίες λαξεύσεις

Λύγοντας τις απορίες τους, τους εξήγησε πως όλες αυτές οι χαρακιές που είδαν σήμερα πάνω στα βράχια, σε όλες σχεδόν τις ακτές του νησιού και στη Σάντα Μαρία –άλλες μικρές, άλλες μεγάλες, παράλληλες ή κάθετες στην ακτή–, έγιναν σε μια εποχή αρχαία.

Και τότε η Πάρος είχε πλοία εμπορικά, που ταξίδευαν στη Μεσόγειο, αλλά και πολεμικά πλοία, που την προστάτευαν από τους επίδοξους κατακτητές. Στα λιμάνια της υπήρχαν, επίσης, ειδικό χώροι, τα νεώρια, όπου φύλαγαν τα πλοία το χειμώνα και επισκεύαζαν όσα είχαν βλάβες.

Αυτές οι λαξεύσεις που ανήκουν στην αρχαιότητα δεν μπορούν να χρονολογηθούν με ακρίβεια, αφού δεν συνοδεύονται από κεραμική, που ήροσδιορίζει τις εποχές, ή ίσως νομίσματα. Σίγουρα πάντως είχαν σχέση με τη φορτοεκφόρτωση του πολύτιμου μαρμάρου της, που ήταν και ένα από τα σημαντικότερα προϊόντα που εξήγαγε το νησί. Ακόμα και στη

Αρχαίες λαξεύσεις, Πάρος

γειτονική Νάξο, στην περιοχή του Απόλλωνα, υπήρχε μεγάλο λατομείο. Πρόσφατα, μάλιστα, αποκαλύφθηκε και λιμενοβραχίονας με προβλήτα για τη φορτοεκφόρτωση του μαρμάρου.

Η Αγγελική, βλέποντας το ενδιαφέρον τους, υποσχέθηκε στα παιδιά να τους φέρει την επόμενη μέρα βιβλία και φωτογραφίες, για να ταξιδέψουν με τη μηχανή του χρόνου, όχι μόνο στην Πάρο αλλά και στο υπόλοιπο Αιγαίο και σε όλη τη Μεσόγειο!

Επόμενη μέρα: τα παιδιά συναντούν την Αγγελική στην ίδια παραλία.

Ποια είναι η διαμόρφωση των λιμανιών;

Η διαμόρφωση των λιμανιών είναι σχεδόν ίδια παντού, αφού και ο σκοπός είναι ίδιος εδώ και αιώνες! Τα λιμάνια προστατεύουν τα πλοία από τα καιρικά φαινόμενα και τις θαλασσοταραχές, διευκολύνουν στη φορτοεκφόρτωση των εμπορευμάτων και στην επιβίβαση και αποβίβαση από τα πλοία. Εκεί θα βρεις και ειδικά διαμορφωμένους χώρους για τη φύλαξη των πλοίων κατά τους χειμερινούς μήνες, τους νεώσικους, αλλά και την κατασκευή νέων πλοίων ή την επισκευή παλαιότερων, τα νεώλκια. Διαφέρουν μόνο στον προσανατολισμό, το μέγεθος και τον αριθμό των θέσεων των πλοίων, που εξαρτάται από τη μορφολογία του φυσικού κόλπου που προορίζεται να γίνει λιμάνι και από τη ναυτική δύναμη της αρχαίας πόλης-κράτους.

Εμπορικό και... πολεμικό λιμάνι

Στην αρχαιότητα υπήρχαν τα εμπορικά και τα πολεμικά λιμάνια—οι λεγόμενοι «κλειστοί» πολεμικοί λιμένες—, όπου στο καθένα από αυτά θα συναντούσες και τα αντίστοιχα κτήρια.

Στα εμπορικά λιμάνια υπήρχαν τα «Εμπορεία» και τα «Δείγματα». Πρόκειται για εγκαταστάσεις εμπορίου, στις οποίες συναντούσε κανείς πολλές και διάφορες λειτουργίες. Εκεί υπήρχαν χώροι φορτοεκφόρτωσης των προϊόντων ή αποθηκευτικοί χώροι.

Τα πολεμικά λιμάνια διέφεραν κυρίως ως προς τη διαμόρφωσή τους σε σχέση με τα εμπορικά. Αυτό συνέβαινε κατά κύριο λόγο, επειδή σκοπός τους ήταν να προστατέψουν την πόλη-κράτος από όσους φαίνεται πως είχαν εχθρική διάθεση, τους εισβολείς! Γι' αυτό ήταν «κλειστοί» και διέθεταν τείχη, που ουσιαστικά αποτελούσαν τη συνέχεια της χερσαίας οχύρωσης, τα οποία προστάτευαν την πόλη-κράτος από την πλευρά της θάλασσας. Η θαλάσσια οχύρωση ενισχυόταν κατά διαστήματα με κυκλικούς ή τετράγωνους πύργους. Πύργοι υπήρχαν, επίσης, και στην είσοδο των «κλειστών» πολεμικών λιμένων, που άφηναν μεταξύ τους ένα μικρό διάστημα πλάτους περίπου 20 μέτρων, έτσι ώστε να είναι δυνατή η ταυτόχρονη είσοδος και έξοδος δύο πολεμικών πλοίων. Συνήθως το στενό στόμιό τους έκλεινε με αλυσίδα. Επίσης, στους «κλειστούς» πολεμικούς λιμένες θα έβρισκες κτήρια, όπως τα νεώρια, όπου έμεναν οι τριήρεις όταν δεν ταξίδευαν (το χειμώνα), και τις σκευοθήκες, όπου φυλάσσονταν τα εξαρτήματα των πλοίων.

από την Πάρο... στη Νάξο... τη Σύρο... τη Λέσβο... τη Θάσο... τον Πειραιά... τη Σάμο... τη Ρόδο... την Κρήτη... την Αλεξάνδρεια... τη Μασσαλία... τις Συρακούσες... τη Μίλητο... τη Σμύρνη... την Καισάρεια...

Επειδή η Αγγελική δεν ήθελε να κουράσει τα παιδιά με διαστάσεις, αριθμούς και λεπτομέρειες, προτίμησε να κάνουν ένα φανταστικό ταξίδι μέσα από τις φωτογραφίες και τα σχέδια των βιβλίων από το αρχείο της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων και από φωτογραφίες αρχαίων λιμανιών που θα έδειχνε σε λευκώματα.

Άφησαν, λοιπόν, το νησί τους και πήγαν νοντά απέναντι στη Νάξο, που κάτω από το σύγχρονο λιμάνι της βρίσκεται το παλιότερο λιμάνι των Ενετών, οι οποίοι είχαν καταλάβει το νησί από το 13ο μέχρι και το 16ο αιώνα.

Αμπάρι αρχαίου εμπορικού πλοίου γεμάτο με αμφορείς

Ακολουθεί η Σύρος, με τα δύο αρχαία λιμάνια της και τα περίφημα σύγχρονα ναυπηγεία της. Ο «κλειστός» πολεμικός λιμένας βρίσκεται περίπου στη θέση του σημερινού λιμανιού της πόλης. Το δεύτερο λιμάνι είναι στη δυτική πλευρά, στη θέση του σημερινού καταφύγιου σκαφών που βρίσκεται στο χωριό Φοίνικας και που τότε ήταν το λιμάνι της αρχαίας πόλης Ποσειδωνίας.

Μετά τις Κυκλάδες έπλευσαν προς βορρά, όπου συνάντησαν τα λιμάνια της Θάσου, των Αβδήρων και της Τωρώνης. Έπειτα, άραξαν για λίγο στο μεγάλο λιμάνι του Πειραιά και ξεκίνησαν για τα Δωδεκάνησα. Πρώτα έφθασαν στη Σάμο και από κει πήγαν στη Ρόδο. Στο νησί της Ρόδου δεν μπόρεσαν να μη φανταστούν και το τεράστιων διαστάσεων άγαλμα, που λέγεται ότι απεικόνιζε το θεό Ήλιο και φαινόταν από την είσοδο του λιμανιού της, τον περίφημο Κολοσσό της Ρόδου! Το άγαλμα αυτό, αν και καταστράφηκε πολύ σύντομα από τη μέρα ανέγερσής του, ωστόσο απέκτησε φήμη που απλώθηκε σε ολόκληρο τον κόσμο, και μάλιστα θεωρείται ένα από τα επτά θαύματα του αρχαίου κόσμου! Από εκεί εύκολα έφτασαν μέχρι την Κρήτη, και έκαναν στάση στο Ηράκλειο και στα Χανιά.

Στη συνέχεια, το ταξίδι έγινε πιο εξωτικό, καθώς διέσχισαν το Λιβυκό Πέλαγος και αγκυροβόλησαν για λίγο στο λιμάνι της Αλεξάνδρειας, όπου θαύμασαν και το Φάρο της – επίσης ένα από τα επτά θαύματα του κόσμου. Έπειτα, επισκέφτηκαν τις Συρακούσες και τη Μασσαλία, και έφτασαν μέχρι το Γιβραλτάρ. Στην επιστροφή, ακολούθησαν τα μικρασιατικά παράλια, σταματώντας στην πόλη της Μιλήτου, τη Σμύρνη, την Πέργαμο... Μέχρι και στην Καισάρεια της Παλαιστίνης πήγαν, και τη φαντάστηκαν όπως ήταν την εποχή του Χριστού, τότε που την κυβερνούσε ο Ηρώδης. Τελευταίος σταθμός του ταξιδιού και πάλι το λιμάνι του Πειραιά, που από την αρχαιότητα ήταν κέντρο εμπορίου και κόμβος επικοινωνίας μεταξύ των υπόλοιπων λιμανιών.

Έτσι έγινε ο περίπλους της Μεσογείου...

Ξέχασα ακόμη να σας πω για...

Νεώριο, Σύρου

Ο φάρος στο αρχαίο λιμάνι της Αλεξάνδρειας

Ο αρχαίος κλειστός πολεμικός λιμένας Μανδράκι στη Ρόδο

... Το αρχαίο λιμάνι της Θάσου

Στη Βόρεια Ελλάδα, η Θάσος ήταν μια από τις σημαντικότερες αποικίες της Πάρου. Στο νησί πραγματοποιήθηκαν, από την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων σε συνεργασία με τη Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή, οκτάχρονοι υποβρύχιοι αρχαιολογικές έρευνες στον «κλειστό» πολεμικό και εμπορικό λιμένα της αρχαίας πόλης της Θάσου.

Πρόκειται για ένα λιμάνι, που στη διάρκεια των αιώνων η χρήση του εξυπηρέτησε διαφορετικούς σκοπούς. Αρχικά, χρησιμοποιήθηκε ως πολεμικό λιμάνι, του οποίου η χωρητικότητα δεν ξεπερνούσε τα 60 πολεμικά πλοία της εποχής, δηλαδή τις τριήρεις. Παρά το μικρό του σχετικά μέγεθος, το λιμάνι αυτό δεν έπαυε να προστατεύει την πόλη από τις θαλάσσιες επιδρομές. Κάποια στιγμή, μάλιστα, εξελίχθηκε και σε σημαντική ναυτική βάση των Αθηναίων στην περιοχή.

Η διάταξη αυτού του λιμανιού, όπως και ο ρόλος του, άλλαξε στους ρωμαϊκούς χρόνους, αφού ξεκινάει πια να χρησιμοποιείται σαν εμπορικό λιμάνι. Κάποιοι από τους χώρους που υπήρχαν στο λιμάνι από πριν, όπως αυτοί των νεώσοικων, άλλαξαν επίσης χρήση, για να εξυπηρετήσουν τις νέες ανάγκες. Από χώροι φύλαξης πολεμικών πλοίων, που ήταν καθ' όλη την κλασική και ελληνιστική περίοδο, μετατράπηκαν σε αποθηκευτικούς χώρους. Εκεί πια σε μεγάλα πιθάρια φύλαγαν τα σιτηρά και άλλα προϊόντα της ελληνικής γης.

Θάσος

... Το αρχαίο λιμάνι της Σάμου

Το νησί κατοικείται ήδη από την 4η χιλιετία π.Χ. Στη θέση του οικισμού Πυθαγόρειο βρισκόταν η αρχαία πόλη της Σάμου, που η ιστορία της ξεκινά από τα αρχαϊκά χρόνια και φτάνει μέχρι και τα παλαιοχριστιανικά.

Η πόλη γνώρισε μεγάλη οικονομική και πνευματική ανάπτυξη περίπου το δεύτερο μισό του 6ου αιώνα π.Χ., δηλαδή την εποχή του τύραννου Πολυκράτη. Τότε πραγματοποιήθηκαν μεγάλα τεχνικά έργα –όπως ο ναός της Ήρας και το «Ευπαλίνειο Όρυγμα», που ήταν το υδραγωγείο της πόλης–, ενώ ενισχύθηκε και η οχύρωσή της με επιπλέον οχυρωματικά έργα – όπως ήταν το «εν θαλάσσι χώμα» στο χώρο του αρχαίου λιμανιού, δηλαδή ένας κυματοθραύστης, που θα λέγαμε και σήμερα. Μια αντίστοιχη κατασκευή, δηλαδή ένα άλλο «χώμα», βρίσκεται στη βόρεια πλευρά, για την προστασία του βόρειου τείχους-λιμενοβραχίονα.

Οι υποβρύχιες αρχαιολογικές έρευνες που έγιναν στο Πυθαγόρειο της Σάμου απέδειξαν ότι το αρχαίο λιμάνι ανήκει στην κατηγορία των «κλειστών» πολεμικών λιμένων και ότι όλα σχεδόν τα έργα του πραγματοποιήθηκαν γύρω στο 530 π.Χ., δηλαδή την εποχή του Πολυκράτη. Ο πολεμικός χαρακτήρας του λιμανιού φαίνεται από τέσσερα σημεία. Πρώτον, τα τείχη της αρχαίας πόλης που συνέχιζαν μέσα στη θάλασσα, όπου και εντοπίζεται μέρος αυτών, αφήνοντας μια στενή είσοδο πλάτους έως 20μ. Δεύτερον, το «εν θαλάσσι κώμα», που κατασκευάστηκε έξω από το λιμάνι και ήταν το πρώτο τεχνητό λιμενικό έργο, όπως αναφέρουν οι αρχαίες πηγές. Η κατασκευή αυτή βοήθησε τόσο στην ενίσχυση της άμυνας από τις πιθανές επιθέσεις εχθρικών πλοίων, όσο και στην προστασία του κυρίως λιμανιού από τα άσχημα καιρικά φαινόμενα. Τρίτον, τα νεώρια, όπου διαχειμάζε ο Σαμιακός στόλος, και τα οποία συναντάμε εδώ όπως και σε όλα τα πολεμικά λιμάνια. Τα συγκεκριμένα ανήκουν στην κατηγορία των χτιστών με ξύλινες στέγες. Το καθένα από αυτά διέθετε τρεις νεώσοικους, που ήταν χώροι ανοικτοί προς τη θάλασσα για την εύκολη είσοδο και την έξοδο των πλοίων και χωρίζονταν μεταξύ τους από δυο κιονοστοιχίες. Σύμφωνα με τις πηγές, οι χώροι αυτοί μπορούσαν να φιλοξενήσουν περίπου 108 πολεμικά πλοία, ενώ οι διαστάσεις τους υπολογίζονται βάσει των νεώσοικων της Ζέας, στον Πειραιά, που είχαν μήκος 40μ. και πλάτος 6μ., και των οποίων είναι πρόδρομοι. Λέγεται μάλιστα, πως στο χώρο αυτό ο τύραννος Πολυκράτης έκαμε όσους πολίτες είχαν αντίθετα πολιτικά φρονήματα με τον ίδιο για παραδειγματισμό. Τέταρτον, οι δύο πύργοι που βρίσκονται στην είσοδο του λιμανιού, οι οποίοι όμως κατασκευάζονται αρκετά αργότερα, δηλαδή γύρω στον 4ο αιώνα π.Χ., προσαρμοσμένοι στις νέες ανάγκες της πολιορκητικής. Αυτοί ουσιαστικά ήταν οι προμαχώνες της αμυντικής αλλά και επιθετικής δύναμης της πόλης.

Ο «κλειστός» πολεμικός λιμένας της αρχαίας πόλης θεωρείται πως ήταν η μεγαλύτερη ναυτική βάση των Αθηναίων στο Αιγαίο την εποχή του Πελοποννησιακού Πολέμου. Το λιμάνι, όμως, παραμένει σημαντικό και σε επόμενες περιόδους. Κάποιο χειμώνα, μάλιστα, της ελληνιστικής περιόδου, το πολεμικό λιμάνι της Σάμου φιλοξενεί ακόμα και τα πλοία του στόλου της Κλεοπάτρας!

Ο εμπορικός λιμένας της αρχαίας πόλης βρισκόταν δυτικότερα, στην περιοχή των σημερινών Τριών Δοντιών. Η Σάμος, που βρισκόταν σε καίριο σημείο του εμπορικού δρόμου που συνέδεε το Αιγαίο με την Ανατολία, ανέπτυξε στενές εμπορικές σχέσεις με την Ανατολική Μεσόγειο, την Κύπρο και την Αίγυπτο. Ιδιαίτερα περιζήτητο ήταν το λάδι της, το οποίο μετέφεραν μέσα σε ειδικά αγγεία που ονομάζονται αμφορείς. Ο σαμιακός αμφορέας αποτελεί ιδιαίτερο τύπο αυτού του αγγείου. Δυστυχώς, σήμερα, το σημείο όπου βρισκόταν το εμπορικό λιμάνι δεν είναι πια ορατό, αφού επικώσθηκε και ενώθηκε με το υπόλοιπο τμήμα της ξηράς.

Μετρήσεις στον βυθό, Σάμος

... Το μεγάλο λιμάνι του Πειραιά

Ο Πειραιάς κατοικήθηκε από τα νεολιθικά χρόνια και υποστηρίζεται ότι κάποτε ήταν νησί. Το νησιωτικό του χαρακτήρα διατηρεί σε αρκετές του τοποθεσίες. Αυτό ίσως να οφείλεται και στους πολλούς νησιώτες που εγκαταστάθηκαν εκεί. Από την εποχή του Περικλή γίνεται το λιμάνι της Αθήνας! Αυτό βέβαια δεν ήταν τυχαίο... Αλλά ας πάρουμε τα πράγματα από την αρχή.

Τον 5ο αιώνα π.Χ., έπειτα από πρόταση του Θεμιστοκλή, η αρχαία πόλη του Πειραιά ενώθηκε με την αρχαία πόλη-κράτος της Αθήνας. Γιατί; Επειδή η Αθήνα δεν είχε λιμάνι, ενώ ο Πειραιάς διέθετε τρία φυσικά λιμάνια – τον Κάνθαρο, τη Ζέα και τη Μουνιχία. Τότε πραγματοποιήθηκαν μεγάλα τεχνικά έργα για να ενωθούν οι δυο πόλεις-κράτη, όπως η επέκταση των Μακρών Τειχών μέχρι την είσοδο του Πειραιά. Την ίδια εποχή έγινε και η οικοδόμηση και οριστική διαμόρφωση της πόλης, η οποία βασίστηκε στο πολεοδομικό σχέδιο του διάσημου αρχιτέκτονα και πολεοδόμου Ιπποδάμου του Μιλήσιου. Το «ιπποδάμιο σύστημα», υποδειγματικό για την εποχή και εμπνευσμένο από τις έννοιες της ισονομίας και της αθηναϊκής δημοκρατίας, χώριζε την πόλη σε κάθετους και παράλληλους δρόμους.

Στα αρχαία λιμάνια του Πειραιά έχουν γίνει πολυετείς υποβρύχιες έρευνες από την Εφορεία Εναλίων Αρχαιοτήτων σε συνεργασία με το Δανέζικο Αρχαιολογικό Ινστιτούτο στην Ελλάδα.

Ο αρχαίος Κάνθαρος εξυπηρετούσε και τις δύο χρήσεις, ήταν δηλαδή «κλειστός» πολεμικός και εμπορικός λιμένας μαζί. Το εμπορικό του τμήμα καταλάμβανε το μεγαλύτερο μέρος του σημερινού κεντρικού λιμανιού του Πειραιά. Όπως σφύζει σήμερα από ζωή με τα επιβατικά πλοία να φεύγουν για το Αιγαίο και τα εμπορικά να φορτοεκφορτώνουν προϊόντα από όλο τον κόσμο, κάπως έτσι πρέπει να το φανταστούμε και στην αρχαιότητα, καθώς αποτελούσε το

εμπορικό κέντρο όλης της Αττικής. Από τότε διέθετε όλες τις απαραίτητες εγκαταστάσεις για την εξυπηρέτηση της λιμενικής κίνησης. Στο χώρο του λιμανιού, εκτός από τις προβλήτες για το πλεύρισμα των πλοίων, βρισκόταν και το «Εμπορείον». Πρόκειται για τις περίφημες στοές κατά μήκος της προκουμιάς –πέντε στον αριθμό–, όπου οι πραγματευτές αποθήκευαν και εξέθεταν τα εμπορεύματά τους προς πώληση. Μεταξύ αυτών ήταν και το «Δείγμα» –το πρώτο χρηματιστήριο εμπορευμάτων του κόσμου–, όπου οι τραπεζίτες αποφάσιζαν τις τιμές των προϊόντων. Τμήμα του κεντρικού λιμανιού χρησιμοποιούνταν και ως «κλειστός» πολεμικός λιμένας. Η είσοδος του πολεμικού λιμανιού προστατευόταν από δύο τετράγωνους πύργους που αποτελούσαν συνέχεια του παράλιου τείχους. Τη νύχτα, το στενό πέρασμα που δημιουργούνταν μεταξύ των δύο πύργων έκλεινε με χοντρή αλυσίδα. Εκεί, βεβαίως, υπήρχαν για τη ναυπήγηση των πλοίων τα γνωστά μας νεώρια, τα οποία διέθεταν 94 νεωσοίκους.

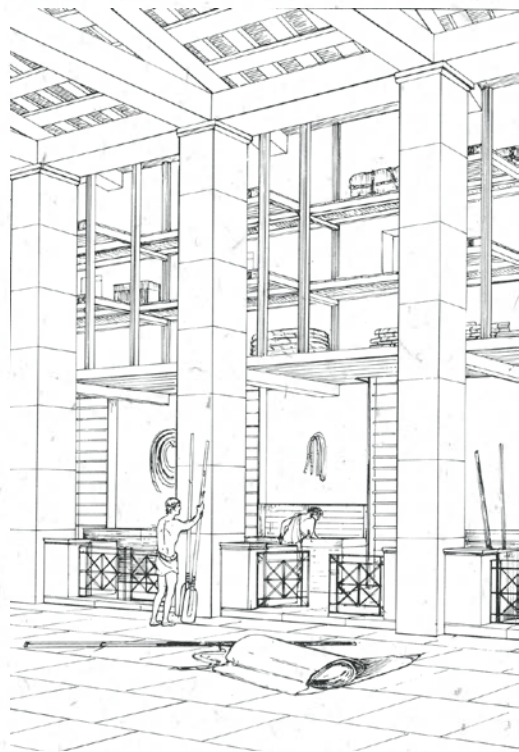
Ζέα

Στο διπλανό όρμο και στα νότια του Κανθάρου βρισκόταν ο «κλειστός Λιμνή της Ζέας», το σημερινό Πασαλιμάνι. Αυτό ήταν το κύριο πολεμικό λιμάνι των Αθηνών και μπορούσε να φιλοξενήσει στα νεώριά του μέχρι και 196 τριήρεις. Τον 4ο αιώνα π.Χ., στην περιοχή του λιμανιού, κατασκευάστηκε και η περίφημη «Σκευοθήκη του Φίλωνος». Πρόκειται για ένα τεράστιο οικοδόμημα, που, αν και μας είναι γνωστό από τα τέλη του 19ου αιώνα χάρη σε μια επιγραφή η οποία αποτελούσε το συμβόλαιο με τον αρχιτέκτονα, ανασκάφτηκε πρόσφατα. Το κτήριο προοριζόταν για τη φύλαξη των αποσπώμενων και κινητών μερών των πλοίων, όπως τα πανιά, κουπιά, σχοινιά κ.λ.π. Δυστυχώς, όμως, καταστράφηκε το 86 π.Χ. από την επιδρομή του Σύλλα. Την εποχή εκείνη, και αυτό το λιμάνι έκλεινε με βαριά αλυσίδα απαγορεύοντας την είσοδο στους ανεπιθύμητους. Σήμερα, κότερα και ιστιοπλοϊκά αραγμένα στη θέση των αρχαίων τριήρεων υπόσχονται διακοπές για τους πλουσίους. Ωστόσο, τα λείψανα των νεωριών, που μπορεί να επισκερθεί κάποιος στα υπόγεια των πολυκατοικιών στην περιοχή της σημερινής μαρίνας της Ζέας, μας επιτρέπουν να φανταστούμε πώς θα ήταν τότε η όψη του λιμανιού.

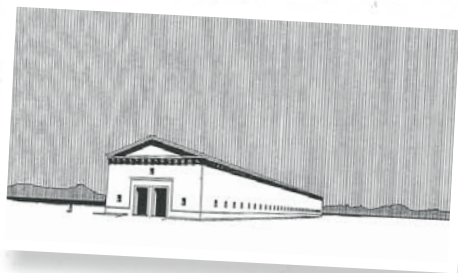
Το αρχαίο λιμάνι της Μουνιχίας, μικρότερο από τα τρία, προοριζόταν επίσης για πολεμική χρήση, και η θέση του ήταν στο σημερινό Μικρολίμανο. Και εκεί υπήρχαν 62 νεώσοικοι για τη φύλαξη και τη συντήρηση των πλοίων, ενώ αλυσίδα έκλεινε το στενό στόμιό του.

Όταν επέστρεψαν σπίτι...

Τα απογεύματα ο καπετάν Κωνσταντής συνήθιζε –με την υδρόγειο σφαίρα στην πεζούλα της κυκλαδίτικης αυλής και το χάρτη της Ελλάδας στον ασβεστωμένο τοίχο– να διδάσκει στα παιδιά πως η Ελλάδα, αν και δεν είναι το κέντρο του κόσμου, με τον αρχαίο πολιτισμό της φώτισε ολόκληρη τη γη. Όσο κι αν φαίνεται μεγάλη στο χάρτη, πάνω στην υδρόγειο δεν είναι παρά μια κουκκίδα. Με αυτόν τον τρόπο ήθελε να μάθει στα παιδιά πως να βρίσκουν τον προσανατολισμό τους, αλλά και να τα παροτρύνει να κάνουν πολλά ταξίδια, όταν μεγαλώσουν, για να γνωρίσουν από κοντά άλλους πολιτισμούς.

Εσωτερικό σκευοθήκης Φίλωνος

Η σκευοθήκη του Φίλωνος

Όταν επέστρεψαν σπίτι, η Μαρίνα και ο Νικόλας έκατσαν μαζί με τον παπού τους στην αυλή και συζητούσαν όλα αυτά που τους έμαθε σήμερα η Αγγελική. Ο Νικόλας έφτιαχνε ζωγραφιές με λιμάνια που στους κόλπους τους είχαν αράξει πολεμικά και εμπορικά πλοία, ενώ η Μαρίνα, που της άρεσε να γράφει, προσπάθησε να κάνει τις εικόνες λόγο με τη βοήθεια, πάντα, του παπού.

Την επόμενη μέρα στην παραλία, ο Νικόλας και η Μαρίνα, που ήταν ακόμα επηρεασμένοι από τη χθεσινή τους συνάντηση με την Αγγελική, κάτω από τον καυτό ήλιο έφτιαξαν στην άμμο ένα λιμάνι με τείχη και πύργους, νεώσοικους και σκευοθήκες. Έβαλαν και μια αλυσιδίτσα στην είσοδο για να το προστατεύουν ασημένια από φυλαχτό που είχαν στο λαιμό. Έπειτα, άφησαν τη θάλασσα να μπει μέσα για να το ζωντανέψει, δίνοντας μαζί πνοή και στα όνειρα τους!

το

Παράρτημα Ι

Εικόνες της Αγγελικής από τα λιμάνια εκείνης της αρχαίας εποχής

Ταρσανάδες, Χάνδακα σημερινό Ηράκλειο Κρήτης

Το αρχαίο λιμάνι του Πειραιά, πίνακας Γιάννη Τσαρούχι

Εμπορικά λιμάνια

Στα λιμάνια της Αγγελικής φυσάει άνεμος αρχαίος,
που φέρνει μνήμες μιας ζωής
δόξας ελληνικής του παρελθόντος.

Με τους εμπόρους να πουλάνε την πρματέια τους
σε κάρα,
όπως τα χρόνια τα παλιά,
που σέρνουν στις ράχες τους αρχαίοι όνοι,
και μεταφέρουν:

λάδι σε αμφορείς απ' τις ελιές μιας χώρας μεσογειακής,
κρασί απ' τα σταφύλια της ελληνικής γης,
στα πατητήρια τα αρχαία πατημένα,
στάρι σε πήλινα πιθάρια για αφράτο ψωμί,
ελιές για το κολατσιό με μνήμες από το χωριό,
ζαρζαβατικά απ' τους μπαξέδες,
φρούτα εποχής σε χειροποίητα καλάθια,
ρόδια, σύκα, σταφύλια, αχλάδια, μήλα,
μέλι θυμαρίσιο της αττικής γης,
και μπαχαρικά της Ανατολής...

Μοιάζει σα λαϊκή αγορά σημερινή,
που τα προϊόντα της περιμένουν τα μικρά νοικοκυριά.

Οι τράτες φέρνουνε τα ψάρια:
μπαρμηούνια, γαύρους, καλαμάρια,
χαπόδια και γαρίδες, φρέσκες μαρίδες και μια αρμα-
θιά συναγρίδες.
Και από ταξίδια μακρινά φέρνουν και τόνους κι άλλα
ψάρια λαχταριστά.

Οι νοικοκυρές στο σπίτι περιμένουν να ετοιμάσουν
τη θαλασσινή σοδειά στο τραπέζι του μεσημεριού,
ενώ στους καφενέδες και τα καπηλειά οι άντρες
μιλούν για τα πολιτικά.

Εκεί πίνουν κόκκινο κρασί αραιωμένο με νερό
θαλασσινό

μέσα από κύλικες απλές και καθημερινές,
που δεν είχαν εικόνες και παραστάσεις,
όπως εκείνες που προορίζονταν για των συμποσίων
τις απολαύσεις.

Σε μian άλλη μεριά του λιμανιού
δίχτυα απλωμένα στη σειρά
τα ετοιμάζουν οι πιο έμπειροι ψαράδες.

Πατητήρι

Καπηλειό

Μαζί είχαν και τα παιδιά τους, στα οποία έδειχναν την τέχνη του μπαλώματος με τις σαΐτες.

Μα εκτός από τις ντόπιες παραγωγές το εμπόριο εξαπλώνεται με εισαγωγές και εξαγωγές. Μαζί μ' αυτές τις συναλλαγές, ιδέες, σκέψεις, τεχνικές αποτελούν πολιτισμικές ανταλλαγές και πέρα απ' τη Μεσόγειο, σε όλη την υδρόγειο!

Κύλικα για το κρασί

Πολεμικά λιμάνια

Πιο πέρα, στα πολεμικά λιμάνια έμειναν τα καράβια άδεια. Οι πολεμιστές, ύστερα από τις αποστολές που στέρησαν ζωές πολλές, επέστρεψαν στα σπίτια τα ποθητά και βρήκαν τους ρυθμούς τους καθημερινούς με τα πρόσωπά τους τα αγαπητά.

Κάποια μαντίλια λευκά αποχαιρετισμού βάφτηκαν μαύρα

μιας κι άφησε ο πόλεμος της προσμονής τα όνειρα άδεια.

Ο στόλος μπαίνει στο λιμάνι με ίαχές της νίκης άλλοτε κι άλλοτε με τις κραυγές της φρίκης.

Τα πλοία αδειάζουν κι οι μνήμες κουρνιάζουν.

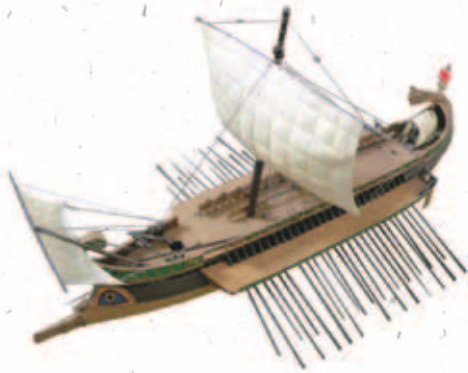
Σύρονται οι τριήρεις στα νεώρια για φύλαξη και επισκευές, χωρίς άλλες αποσκευές.

Τα εξαρτήματα των πλοίων, κατάρτια, πανιά, σχοινιά, κουπιά, φυλάσσονται στις σκευοθήκες, που άλλοτε είναι ξύλινες πρόχειρες και άλλοτε πέτρινες κατασκευές από αρχιτεχνίτη.

Κλειστός λιμάνι,
βαριά η αλυσίδα που τον κλείνει,
η είσοδος ξένων πλοίων απαγορευμένη.

Τα τείχη-λιμενοβραχίονες μέσα στη θάλασσα, σα μια μεγάλη αγκαλιά προστατεύουν την πόλη από τα πλοία τα εχθρικά.

Εκεί θα δεις νεώρια, νεώσοικους, νεώλκια, ναυπηγεία· λέξεις αρχαίες από το «naus» και «νήες»!!

Αρχαία τριήρης

Οι ζωγραφιές του Νικόλα που απεικονίζουν εμπορικά και πολεμικά λιμάνια.

Ερωτηματολόγιο

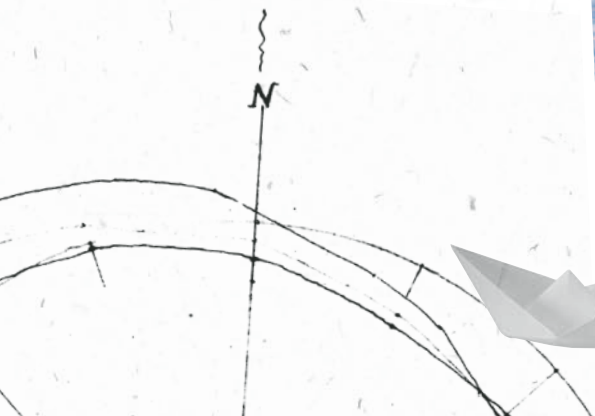
1. Τίνος προστάτης είναι ο Άγιος Νικόλαος και ποιος είναι ο αντίστοιχος άγιος των καθολικών;
2. Ποιος ήταν ο Ποσειδώνας;
3. Τι είναι η Εκατονταφυλιανή.
4. Από τι αποτελείται η στολή ενός δύτη;
5. Ποιο είναι το παλαιότερο όνομα της Πάρου;
6. Τι είναι τα νεώρια;
7. Τι είναι η στρωματογραφία;
8. Γιατί δεν είναι δυνατόν να χρονολογηθούν οι λαξεύσεις της Πάρου;
9. Ποιος ήταν ο Μίνωας;

Παράρτημα 11: Φύλλα εργασίες

10. Πώς ήταν τα λιμάνια των προϊστορικών ανθρώπων;
11. Πού βρίσκεται η Αλεξάνδρεια;
12. Ποιο είναι το αρχαιότερο λιμενικό έργο και πού βρίσκεται;
13. Πόσα ήταν τα λιμάνια του Πειραιά στην αρχαιότητα;
14. Τι γνωρίζετε για τη Σκευοθήκη του Φίλωνα;
15. Ποια ήταν τα βασικά στοιχεία ενός εμπορικού και ενός πολεμικού λιμανιού;

Ασκήσεις

1. Ζωγραφίστε μία δύτρια και έναν δύτη της Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων με τα εξαρτήματά τους σε μια παραλία.
2. Ζωγραφίστε μία δύτρια και έναν δύτη να σχεδιάζουν και να φωτογραφίζουν ένα ναυάγιο στο βυθό.
3. Ζωγραφίστε έναν αρχαίο και έναν σύγχρονο ψαρά να ψαρεύουν με καλάμι, κιούρτο ή δίχτυα.
4. Ζωγραφίστε τον παππού να κάνει μάθημα γεωγραφίας στα παιδιά.
5. Ζωγραφίστε ένα αρχαίο λιμάνι εμπορικό και ένα πολεμικό.
6. Ζωγραφίστε ένα αρχαίο και ένα σημερινό ναυπηγείο.
7. Διηγηθείτε γραπτώς την ιστορία ενός αρχαίου και ενός σύγχρονου ναύτη.
8. Διηγηθείτε μία βόλτα στο αρχαίο και το σημερινό λιμάνι του Πειραιά.
9. Διηγηθείτε ένα ταξίδι σε λιμάνια της Μεσογείου.
10. Συνθέστε μουσικά τα ποιητικά μέρη της διήγησης της Μαρίνας.

Παράρτημα ΙΙΙ: Γλωσσάρι

S

- **Εκατονταπυλιανή:** Περίφημη εκκλησία στην Παροικιά της Πάρου, του 4ου μ.Χ. αιώνα. Λέγεται ότι χτίστηκε από την Αγία Ελένη, καθώς πήγαινε στην Παλαιστίνη να βρει τον Τίμιο Σταυρό. Στη διαδρομή σταμάτησε στην Πάρο και έκανε τάμα, σ' ένα εκκλησάκι που προϋπήρχε, να χτίσει εκκλησία αφιερωμένη στην Παναγία, όταν τον βρει.
- **Αλάτι:** Το αλάτι είχε από την αρχαιότητα για όλους τους πολιτισμούς μεγάλη σημασία, όχι μόνο για τη γευστική επίδραση στο φαγητό, αλλά κυρίως για τη δυνατότητα διατήρησης για μεγάλο χρονικό διάστημα τροφών, όπως τα παστά ψάρια ή κρέατα.
- **Μπουκάλα δύτε:** Φιάλη που περιέχει καθαρό αέρα για να αναπνέουν οι δύτες στο βυθό.
- **Αδιάσταλο χαρτί:** Ειδικό χαρτί για υποβρύχιες αποτυπώσεις.
- **Λιθορριπή:** Κατασκευή από τη ρίψη ακατέργαστων λίθων, χωρίς συνδετική ύλη.
- **Νεώριο:** Οι Έλληνες μεταχειρίζονταν τον όρο «νεώριο» με την έννοια του ναυστάθμου ή του πολεμικού λιμένος.
- **Στρωματογραφία:** Στην αρχαιολογία σημαίνει την επάλληλη εναπόθεση των καταλοίπων κάθε εποχής. Το κάθε στρώμα έχει διαφορετική σύσταση χώματος και πολλές φορές άλλο χρώμα. Το χρονολογούμε κυρίως από την κεραμική ή από νομίσματα που βρίσκονται μέσα σε αυτό.
- **Δύτες στην αρχαιότητα:** Στην αρχαιότητα οι δύτες έπεφταν στη θάλασσα, όταν είχε άπνοια, για σφουγγάρια ή για στρατιωτικές επιχειρήσεις.
- **Όνος:** Κοινώς γαϊδουράκι! Το ζώο αυτό εξημερώθηκε το 4.000 π.Χ. από τους Αιγύπτιους. Έπειτα, η χρήση του μεταδόθηκε στη Μεσοποταμία, τους Σουμέριους, από αυτούς στην Ιωνία και τη Μινωική Κρήτη, και από εκεί έφθασε στην υπόλοιπη Ελλάδα. Από τους Έλληνες τον παρέλαβαν και οι Ρωμαίοι. Χρησιμοποιήθηκε ανέκαθεν ως μέσο μεταφοράς και ως μέσο έλξης, όταν έλειπε το άλογο, ενώ χρησιμοποιούσαν το γάλα του ως καλλυντικό.
- **Πορφύρα:** Το πορφύρο χρώμα, το βαθύ κόκκινο δηλαδή, προερχόταν από ένα ιδιαίτερα πολύτιμο κοχύλι, την πορφύρα. Σαν χρώμα προοριζόταν για τα ρούχα μόνο των εξεχόντων προσώπων – αρχικά πλούσιων αρχόντων και αργότερα αυτοκρατόρων και βασιλέων.
- **Ο τόνος:** Το ψάρεμα του τόνου έχει διαπιστωθεί από τα νεολιθικά χρόνια σε νησίδα της Πάρου, τον Σάλιαγκο, σύμφωνα με ευρήματα ψαρέματος από οψιανό.
- **Κύλικα:** Πρόκειται για είδος αγγείου που το χρησιμοποιούσαν όπως εμείς σήμερα τα ποτήρια. Καθιερώθηκε ως σχήμα στα Μυκηναϊκά χρόνια. Στα αγγεία αυτά έχουν απεικονιστεί γνωστές παραστάσεις σπουδαίων ζωγράφων, και σε μελανόμορφα και σε ερυθρόμορφα αγγεία.
- **Να στεριώσει:** να πιώσει στεριά.

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΕΦΟΡΕΙΑ ΕΝΑΛΙΩΝ ΑΡΧΑΙΟΤΗΤΩΝ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΑ ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ

